

milan vlajčić

NAŠE KULTURNE TEME

Kulturalno kao i svako ljudsko stvaralaštvo, veliki je napor. Treba čovjeka privikavati ne samo na olakšice koje omogućuju razvoj civilizacije pruža, nego i na ozbiljnost napora koji su potrebni za izgradnju ličnosti.

Predrag Vranicki (1961)

Mogućnost razgovora. Svaki razgovor o kulturi morao bi da bude shvaćen kao radni dogovor, a to znači da bi bilo neophodno da se izbegne lagodna praksa narcisoidnih monologa, u prilog delotvornih dijaloga pregalaca na istom putu. Kultura podrazumeva sposobnost saobraćanja, a kultura razgovora o kulturi, vidljivost za slično u polaznim premisama i argumentima, precizno odstranjivanje prevladanih zabilježa i približavanje pravim odgovorima, nasušniji su više no ikad. Stoga neka nas ne začudi što o raznim pojавama u okviru fenomena kulture ne mislimo uvek isto, ako smo već spremni da preispitujemo svoja shvatjanja i način mišljenja i da tu kritičnost prenesemo i na druge.

Ove teze, treba li to da naglašavaju, imaju radni karakter iako su pokazalo dovedene u antinomian odnos, to govoriti da se složenost dotaknutih pitanja nikad ne može dovoljno naglasiti.

II.

Covek kao pojedinač, po svojoj unutrašnjoj usredosredostnosti teži da sudeluje u kulturi koja vod postoji, da se ostvari kao subjekt, ali cilj kulture, socijalističke napose, jeste čovek, Marksov očovečeni čovek.

Osnovno i probno pitanje kulture, kultura koja se sagledava kao proces a ne samo kao mehanički zbir vrhunskih duhovnih vrednosti, jeste: u kojoj mjeri ona učestruje u svakodnevnom životu čoveka. Odgovor ne može da bude jednoznačan i do njega se nedozlaji tako. U svakom slučaju, on ne može da nas zadovolji a na to nas upućuje kompleks najraznorednijih pitanja koja se tiču posebnih oblasti umetnosti, kulture i opšte društveno-kulturne situacije naše socijalističke zajednice. Razlozi što odgovor nije onakav kakav bismo želeli da bude, leže u kompleksnoj relaciji našeg društva i njegove kulture, u dobropoznatoj društvenoj uslovljenoći superstrukture i u samim sadržajima kulture, u moralnim i ideološkim koordinatama kulturne i umetničke delatnosti.

III.

Unutrašnje energije kulture uzimimo da su se angažovalo koliko im je bilo moguće i dostupno: na nama je da ih kulturnom politikom angažujemo, da ih uputimo onima kojima su namenjene i da poboljšamo okolnosti koje pogoduju njihovom životu razrastanju i nastajanju. Ali

„teškoće se ne sastoje samo i pre svega u sagledavanju i imenovanju negativnih antisocijalističkih, antikulturnih pojava. Težina zadatka je u saznavanju uzroka, u našem određivanju prema uzrocima... teškoće su ozbiljne u tome što mi komunisti imamo različite concepcije o kulturi i umetnosti u socijalizmu, što su nam kriteriji vrednosti različiti i protivstavljeni, što, ako se lakše načelno i politički sagla-

simo što nećemo kao socijalističko društvo i šta je staro, buržoasko, klasno, vrlo se teško saglašavamo što može biti kultura i šta je stvarno novo, šta je budućnost“ (dr. Ivan Čosić). Upozorenje bez kojeg se odista ne može. Protiv jednoobraznih ideoloških kalauza za sve duhovne brave, protiv olakšave mogućnosti dodira kulturnih vrednosti i široke publike, podstrekava našu kulturu razgovora o kulturi, vidljivost za slično u polaznim premisama i argumentima, precizno odstranjivanje prevladanih zabilježa i približavanje pravim odgovorima, nasušniji su više no ikad. Stoga neka nas ne začudi što o raznim pojavama u okviru fenomena kulture ne mislimo uvek isto, ako smo već spremni da preispitujemo svoja shvatjanja i način mišljenja i da tu kritičnost prenesemo i na druge.

Ove teze, treba li to da naglašavaju, imaju radni karakter iako su pokazalo dovedene u antinomian odnos, to govoriti da se složenost dotaknutih pitanja nikad ne može dovoljno naglasiti.

IV.

Nedavni burni razgovori o demokratizaciji kulture manje su se doticali stvaralačkog vida kulture, ali su ipak na površini izbacili mnoge stare nesporazume. Slažem se sa Markom Ristićem, koji se slaže sa Dušanom Matićem, koji se slaže sa... „Naputi što potpunijem ostvarujući u sprovođenju slobodne kultуре politike ne ulaze se dopolnilno na stvaralačkog rizika i pregačak, invencije.“

Izmisili smo mnogobrojne društvene mehanizme, institucije i forume u oblasti kulture, sa širokim i demokratskim ovašćenjima, a ti mehanizmi ne retko funkcijuju po birokratsko-administrativnim nužnostima. Socijalistička kultura koja ne može uklopiti u činovničke okvire, a izvesne kulturne ustanove izgleda da isključivo na taj način opste sa kulturnom. Time se, dakako, kulturno stvaralaštvo ne može stimulisati. U organizmu društvenog upravljanja i na radnim mestima nade se i pisaca i umetnika, ali ih intelektualni konformizam i ustaša sluje cini neprimetljivim.

Niz paradoksalnih pojava u našoj kulturi i niz pojedinačnih i skupina upućuju nas na stanovište da administrativno-birokratski mehanizmi naše kulturne politike zahtevaju ozbiljne organizaciono-strukturne promene ukoliko očekujemo da u našoj kulturnoj stvari počnu povoljnije da se odvijaju. (Za mene je veliko ohrabrenje bilo kad sam čuo kojeno poplavu sonda (kad je samo sünd krv, ne i ukus koji je sam čitalac).)

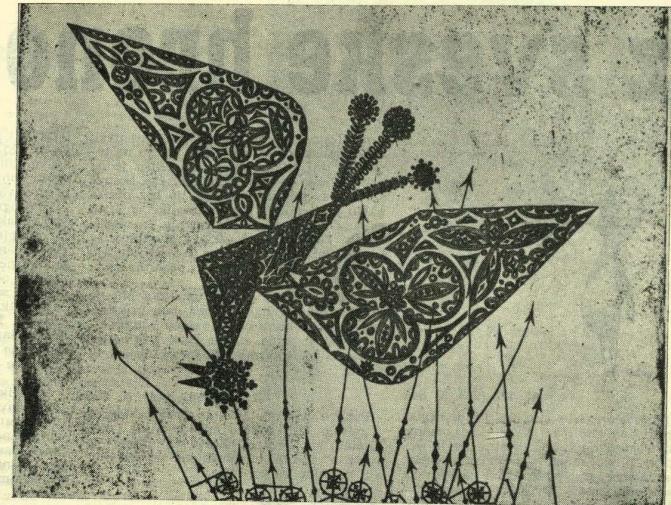
Ne smeta to što u zamašnim administrativnim aparatima i organi-

ma ima malo neposrednih kulturnih stvaralača, ne toliko koliko činjenica da jedan od njih (kolikvi) sa kulturnom korespon-

derom isključivo preko akata (ili reči) i censorski je zainteresovan ugovornom za svoj društveni položaj.

Puki bi iluzionizam bio negirati ovu notoriju činjenicu, kada što je neodrživo da o kulturi presuduju i da je popularizuju oni koji ne nemaju za nju sluha i obrazovanja, i koji ne želete da eventualno rizikuju svoje mesto u činovničko-kadrovsкоj hijerarhiji. Eto zrog čega, izmedu ostalog, u našoj umetničkoj proizvodnji i kulturnom životu količinski prevaluju stvaralačko sivilo i idejni konformizam, eto zašto nema više novih ideja u svakodnevnom kulturnom životu naše sredine! Slično se događa i u izdavačkoj delatnosti, i u oblasti književne publicistike i štampe.

Ono što mislim da jeste osnovni zadatci naše kulturne politike, nešto mi komunisti imamo različite concepcije o kulturi i umetnosti u socijalizmu, što su nam kriteriji vrednosti različiti i protivstavljeni, što, ako se lakše načelno i politički sagla-

nabrojeni ptič, 1962.

KAREL ZELENKO

V.

Kulturna politika, to je čitav jedan akcioni program kojim se predviđa poboljšavanje uslova kulturnih delatnosti, organizuje kulturno-prosvetni rad na proširivanju duhovnih horizonta naših ljudi, planira kulturno-umetnički život, olakšava mogućnost dodira kulturnih vrednosti i široke publike, podstrekava našu kulturu razgovora o kulturi, vidljivost za slično u polaznim premisama i argumentima, precizno odstranjivanje prevladanih zabilježa i približavanje pravim odgovorima, nasušniji su više no ikad. Stoga neka nas ne začudi što o raznim pojavama u okviru fenomena kulture ne mislimo uvek isto, ako smo već spremni da preispitujemo svoja shvatjanja i način mišljenja i da tu kritičnost prenesemo i na druge.

Prema tome, kulturna politika preko niza svojih institucija radi na popularizaciji umetnosti, ali u kojoj meri? Ne raspolaženi potpunim i egzaktnim podacima za donošenje sveobuhvatnih zaključaka, ali sudeći prema mnogim spontanim pokazateljima i pojavama, u sprovođenju slobodne kultуре politike ne ulaze se dopolnilno na stvaralačkog rizika i pregačak, invencije.

Izmisili smo mnogobrojne društvene mehanizme, institucije i forume u oblasti kulture, sa širokim i demokratskim ovašćenjima, a ti mehanizmi ne retko funkcijuju po birokratsko-administrativnim nužnostima. Socijalistička kultura koja ne može uklopiti u činovničke okvire, a izvesne kulturne ustanove izgleda da isključivo na taj način opste sa kulturnom. Time se, dakako, kulturno stvaralaštvo ne može stimulisati. U organizmu društvenog upravljanja i na radnim mestima nade se i pisaca i umetnika, ali ih intelektualni konformizam i ustaša sluje cini neprimetljivim.

Niz paradoksalnih pojava u našoj kulturi i niz pojedinačnih i skupina upućuju nas na stanovište da administrativno-birokratski mehanizmi naše kulturne politike zahtevaju ozbiljne organizaciono-strukturne promene ukoliko očekujemo da u našoj kulturnoj stvari počnu povoljnije da se odvijaju. (Za mene je veliko ohrabrenje bilo kad sam čuo kojeno poplavu sonda (kad je samo sünd krv, ne i ukus koji je sam čitalac).)

Ne smeta to što u zamašnim administrativnim aparatima i organi-

ma ima malo neposrednih kulturnih stvaralača, ne toliko koliko činjenica da jedan od njih (kolikvi) sa kulturnom korespon-

derom isključivo preko akata (ili reči) i censorski je zainteresovan ugovornom za svoj društveni položaj.

Puki bi iluzionizam bio negirati ovu notoriju činjenicu, kada što je neodrživo da o kulturi presuduju i da je popularizuju oni koji ne nemaju za nju sluha i obrazovanja, i koji ne želete da eventualno rizikuju svoje mesto u činovničko-kadrovsкоj hijerarhiji. Eto zrog čega, izmedu ostalog, u našoj umetničkoj proizvodnji i kulturnom životu količinski prevaluju stvaralačko sivilo i idejni konformizam, eto zašto nema više novih ideja u svakodnevnom kulturnom životu naše sredine! Slično se događa i u izdavačkoj delatnosti, i u oblasti književne publicistike i štampe.

Ono što mislim da jeste osnovni zadatci naše kulturne politike, nešto mi komunisti imamo različite concepcije o kulturi i umetnosti u socijalizmu, što su nam kriteriji vrednosti različiti i protivstavljeni, što, ako se lakše načelno i politički sagla-

, „pažljivo da ispitamo organizacione i materijalne uvjete života naše kulture, mijenjajući u njima sve ono što pogoduje birokratskom gospodovanju i aristokratskoj ekskluzivnosti? Da, sasakako. Da zamijenimo, na primer administrativno-budžetske odnose namjenskim subvencijama i dotacijama? I to, pametno provedeno, da svakako. Da proširimo opseg i osvišljivo sadržaj naših prosvjetnih aktivnosti, da se prihvati raznovrsnih oblika propagande kulture? Da, što prije svakako. Da s razumijevanjem prilagođenim oblike svoga zauzimanja za kulturu promjenjenim okolnostima modernoga svijeta, da se otresemo konzervativnosti koja ne želi zamijetiti revolucionu što se dešava u odnosu stvaraca i publike zahtijavajući modernim tehničkim promalascima? I to, naravno, svakako.“

Međutim, da ne ostanemo, i poslije svega toga, smo na ivici rješenja?

Bojim se, mogli bi se dogoditi.

Nema, naime, čarobne formule o kakvoj sanjuju dogmatičari; ne može se zamisliti sistem praktičnih mera koji bi nadomjestio točno angažiranje društva za one društvene vrijednosti kojima za jediniku oznaku želimo dati rješenju „kulturna“. U budućnosti koja je pred nama, socijalizacija će morati da odgovori na pitanje: je li u stanju da to angažirajući ostvari. A odgovor na to pitanje poklopit će se praktički sa odgovorom na pitanje, može li i učiniti svoju historijsku ulogu. I zato ne smjelo biti sumnje o tome kakav će on biti“ (Svetozar Petrović).

Kultura i njeni stvaraoci moraju posedovati pre svega ekonomsku nezavisnost, što znači da se danas ne sme produžljivati jaz između umetnosti, vrhunске ili davorlavne, i široke publike, većim ulaganjem u one kulturno-zabavne delatnosti koje se graniče sa malogradanskim štimungarkozom, nego u one koje kulturno ustvari čine.

VI.

Znači, kultura ne stiče svoje socijalističko obeležje samim što je izmenjena osnovna društveno-ekonomska situacija. Ali kultura nezabaložno uključuje kategoriju vrednosti, a kulturne vrednosti, kao što nas bliska istorija uči, ne mogu se propisati ni naručiti. Stoga atmosfera u kojoj nastaje socijalistička kultura treba da bude stimulativa i inspirativna. Bez obzira koj ocenili polozaj jugoslovenske kulture danas, moramo se zaloziti za što povoljniju društvenu atmosferu u kojoj ona nastaje i za njen što znatniji društveni autoritet.

Nikad ne prenebregnuti da kulturna nije uslovljena samo društvenom strukturonu koja je omogućuje, nego i samoj svojom tradicijom, unutrašnjom zakonitosti svoga razvoja i opštim problemom čovekovih sudbine, postrani od političkih sistema i blokova. Ustalatom, književna i umetnička projekcija socijalističkog humanizma nikada dosad nije mogla da se mediji ideološko-

političkim kategorijama, već je težila univerzalnom značenju ljudskih pitanja i odgovora.

VII.

Da li se savremeni intelektualci dovoljno angažuju na društvenom planu? Zar nije društveni zadatak književnika da se i on borи da ostvarivanje potpunijeg predušlova brižeg razmaha kulturne i književnosti? O tome bi valjalo da se zamisli studija o predušluvu oblike svoga zauzimanja za kulturu promjenjenim okolnostima modernoga svijeta, da se otresemo konzervativnosti koja ne želi zamijetiti revolucionu što se dešava u odnosu stvaraca i publike zahtijavajući modernim tehničkim promalascima? I to, naravno, svakako.

Medutim, da ne ostanemo, i poslije svega toga, smo na ivici rješenja?

Negde u napomeni organizatora ovog susreta pročito sam pitanje: konjunktura kao problem umetničkog stvaralaštva.

Očigledno da su spojeni nepriskladični pojmovi. Konjunktura ne može da bude problem i stvar ozbiljnog umetničkog stvaralaštva. Pre će biti da je konjunktura problem određene kulturno-društvene sredine koja je uslovljena a njenu nedelu prehvađuje.

Kod nas je poslednjih godina, ovlašća da pomene, bila konjunktura; u poeziji, vežbati se u pismenosti na kartu, nejasnosti poezije, zatravati stihove uslijednim metaforama i izgravirati pesničku opijenost svetom (uzeti samo „Bagdala“ izdanje). U prozici, uporno izbegavati društveno-političke teme i ustajati protiv književnih konvencija jer se nijedna nikad nije ovladala. U slikarstvu: uzbiljeno dobaravati „carevo novo ruho“, naravno, bilo kojih tehnički apstraktizma, itd. To je sve prolazilo, bilo otkupljivano, nagradivano, jer je „svremeno“, jer je „moderno“.

All to pomenuta društvena praksa vrednovanja umetnosti, taj nedoseg ozbiljnog kriterija, u stavu pojedinih kulturnih ljudi ka umela ovaј primer, na desetini izvršnih književnih konvencija, jer im naravno mnogo što nije bilo jasno i stoga automatski postajalo sumnjičivo. U tim delima te ljudi nešto je ponistavalo, ali ne kao politička bića već samo kao neizgrađene konsumente umetnosti.

Taj manir neupućenosti koji vlasti jedini delomično naših kulturnih radnika onemogućuje ih da neuroklivim očima prate kulturu u nastajanju i prvoj fasesi ili iskušenju, a pretvara ih u sitne cenzore koji imaju svoje sumorne sudsive i simplističke primedbe. Zato bi se moglo reći da bezbojna kulturna produkcija ima u njima svoje zastupnike, jer ona po definiciji je bezdejna, bezdejstvena, nego i važna. A da se u položenju ovih delatnika tako pogoduje stvaranju bezbojne kul-

N A T E M U S T R A Ž I L O V S K O G S U S R E T A

turne produkcije, da upotrebim opet sintagmu na kojoj se insinira u tezama organizatora, to je ne treba posebno isticati. Tu se kriju prvi koren, među ostalim, pojave da umetnici i kulturni stvaraoči ne stiču društveno priznanje srazmerno svojoj vrednosti i značaju.

IX.

Neophodnost jedinstvenog jugoslovenskog kulturnog medija pred uslov je socijalističke kulture i jedinstvenog jugoslovenskog kulturnog kriterija. Kako ostvariti ovaj preuslov?

Spontani proces konstituisanja jedinstvenog medija samo bi se u-brzao punim angažovanjem svih kulturnih snaga i delatnika. Međutim, društveno-politički organi i svi kulturni radnici nisu obezbijedili potpuno ni ono što se moglo postići administrativnim dekretnima. Kulturno-umetnički susreti predstavnika naših republika nisu dovoljno česti, nema dovoljno opštajegoslovenskih kulturnih manifestacija, od kojih neke postojeće imaju pretežno manifestacioni karakter. U oblasti književnih i umetničkih nagrada praksa je da svaka republika nagrađuje u okviru svojih granica a saveznih nagrada nema. Knjige i časopisi iz Hrvatske teško se mogu naći u našim knjižarama, a iz Makedonije i Slovenije gotovo ih upošta nem! Izdavači malo čine kako bi nas upoznali sa književnošću ostalih republika, što već nije slučaj sa izvjesnim pomodnim zapadnoevropskim piscima.

Aparati i ustanove naše kulturne politike morali bi više da učine kako bi se onemogućila ovakva inercija i jašavljuk koji ništa ne može opravdati.

Deklarativnost je pojava koja se postupno povlači iz naše političke prakse i života, ali u oblasti kulture i u oku umetnosti ona dobija nov zamah i stvara niz nepotrebnih štetnih nesporazuma. Ta nemanj konvencije i šablona, olakog baratanja rečima i moralnog dezangažmana, uporno na rečima pledira za kritiku i samokritiku, za modernu umetnost i socijalizam, ujedno, za Marksovo slovo, za moralne principе, uime kojih su poste rata na relaciji „realizam—modernizam“ okajane mnoge ruke. Mnogina je moderna umetnost „na duši i u oku“ a Marks, „u malom džepu“, a ono se desi da se nakon tih neobaveznih reči ispli politička insinuacija i politički pragmatizam, kao oruđe u borbi mišljenja. Ni svi politički ljudi nisu sasvim bezgrešni: Kad je Lenjin izrečao: „Ja verujem u grešne ljude“, sigurno da nije računao na hršćansku nepotpunost ljudskih braća, niti na preteranu opreznost sitnih cenzorskih pristupa, nego na mogućnost greške onih koji stvaraju, koji menjaju svet.

Ne slučajno, navešću još jednom reči Dobrice Čosića (I. 1963):

„Bila bi to doista ljudska situacija ako bi se sve relacije na prostoru društveno-politički sistem — umetnost oslobodile mnogim tradicionalnim premisama, kompleksu supremacije, međusobnog podcenjivanja, bontonskog komplimentiranja i divljenja, hipokrizije, iskrenih podvala. Jer umetnost i društvo su neodvojivi, oni su jedno, oni su vidljivi jedinstvene životno-istorijske stotine.“

XI.

Cesto zaboravljamo da su angažovanost i konformizam u strogo logičnoj vezi. Ako govorimo o pomanjkanju angažovanosti, imamo na umu da njegovo mesto zauzimaju nekoliki oblici konformizma, i to je jedan od pomoćnih kriterija za utvrđivanje odnosa ovih antipodnih intelektualnih usmerenosti.

Zašto je onda poslednjih godina relativno često bilo govora o potrebi angažovanja, dok je o postojanju konformizma rečeno neznatno malo razložnih reči? Verovatno zato što konformizam ima i svoje negativno društveno određenje.

I kad već konstatujemo da se naši pisci i kulturni radnici nedovoljno društveni i stvaralački angažuju, time ukazujemo na sporadično postojanje jedne uko-renjene učmalošt i konformizma.

Recimo, kakav je mehanizam cenzure, u svom psihološkom i

društvenom vidu unutrašnje ili spoljašnje. Tu je postojanje imaginarnog komesara-inhibitora u čovekovoj idejo-aestetičnoj strukturi. Metaforičan prototip te kritičke svesti može da bude, zavisno od slučaja, bilo ko, Marks, Skerlić, Ždanov ili trenutno pretpostavljeni. Spoljašnja cenzura nastaje pri ocenjivanju tudihi tvorbe, iako čovek ne poseduje spremnost i hrabrost za opredeljivanje po stvarnim osobenostima dela, došli smo već do banalnog slučaja činovničkog „zihera“.

Unutrašnje cenzure su kompliknje jer čovek preispituje naume sopstvene svesti, i mogu biti stvaralačke ulikoliko je čovek stvaralač a ne podlegne patetičnoj bojici pod imenom „ljubavna podlost“. U tom slučaju, cenzura doista predstavlja prodornu kritičku svest posredstvom koje se suočava stvaralačku viziju i logički kristalne misaoni proces.

Stoga angažovanost ili nonkonformizam umetniku nije pitanje formizma građanskih hrabrosti, već čovekove osudnosti da se boriti za svoju istinu. Pravi stvaralač ne može da insistira na granicama a m a s l o b o d e jer je svestan da se sloboda može samo delom ostvariti u izbori. Angažovanost stvaraca nastaje pre slobode, dok konformist traži da mu se sloboda zajemci pre stvaralačkog čina.

Književnost je angažovanja ako je kritička prema sebi i svom moralu, to jest ako je izraz jedne prevashodne stvaralačke strogaosti, ako se kritički i stvaralački odnosi prema svome vremenu i svojoj epohi. Nalog angažovanosti valja shvatiti u duhu ranih Marksovih reči:

„Ako konstruisu budućnosti i završavanje za sva vremena nje naša stvar, onda je utoliko sigranjeno da će sva vremena u naša dobiti, mislim na bezbožirajući kritik svega postojecog, dokako bezbožnu u tom smislu da se kritika ne boji svojih rezultata, a isto tako ni sukoba s postojćem silama“ („Ra ni radovi“) (sva podvlačenja i specioniranja, ranije i kasnije).

Da li je naša savremena književnost uspostavila stvaralački odnos prema konkretnoj društveno-istorijskoj situaciji, da li ima dela koja polaze od činjenice i relacije naše društvene specifičnosti ili ih nadgraduju svojevrsnom vizijom čovekovog položaja pod ovim socijalističkim nebom? Odgovor nikako ne bi mogao da bude zadovoljavajući. Globalne karakteristike naših književnih dela obuhvataju universalne duhovne preokupacije stvaralača i težnju da se dela u sva većoj meri liše svega što bi pripadol lokalnom kolonit i ambijentu našeg svakodnevnog života. Ovo naravno ne važi za sve pisce, ali je sasvim pretežno. Naša književnost je tematski apstraktna u etimološkom smislu reči (apstrakt=upošten), no imaju u vidu da govorimo o integralnom preseku svega što je književno etiketirano, i da navezenost usmerenost savremene literature, ilustrujući se neposrednim, aktivnijem odnosom prema našoj konkretnoj sadržajnosti, bežeći domete i zaprežni prosek. Ipak, nad navedenom činjenicom, s podjednako pravim odgovornostim reči trebalo bi da se preispitaju i društvo i književnost.

Besmisleno bi bilo pozivati pisce da angažuju svoju literaturu u pomenutom smislu, ako oni za to nemaju dovoljno afinitetu, snažne ili hrabrosti: dirigovana književnost socijalističko-realističkog tipa ne može i ne treba da vaskrsne.

Prestoje nam da zadrižimo poštovanje za konstitucionalne razlike i osobnosti književnika. „Prema tome, kad je reč o zauzetosti, pa čak i angažovanosti, stvar se za svakog pisca postavlja isključivo na njegov način. Znači i problem angažovanja i neangažovanja prema toj raznolikosti, treba iznijansirati. To ne znači poricanje angažovanosti, već samo njegovo punije, čovečanski i racionalnije postavljanje. Ako već idemo ka nekom racionalijem društvenom životu, to je nešto novo u socijalizmu, onda mislim da će racionalne odnose medju ljudima treba primeniti i među stvaraočima, piscima i umetnicima, pružiti im mogućnost da biraju svoj način života i svoj način pisanja, jer druge slobode za ljude i čoveka nema“ (Dušan Matić).

Precima, mogu li naši zahvati prema piscu biti drugačiji?

XL

Paradoksalno, iako je tačno primičeno da pred tradicijom ne moramo da stičemo kompleksne krivice, jer smo se oduvek isticali nekritičnošću prema njoj, upravo taj razlog bi mogao da nas navede da joj ozbiljnije predemo. Ako je bilo nekritičnosti prema tradiciji, nanosili smo ti me nepravdu sebi koliko i njoj. Naime, ne smemo živu, dinamičnu moć tradicije da poistovetimo sa kulturnim i društvenim tradicionalizmom koji je bio izuzetka konzervativan i idejno re-gresiv.

Isto tako, tradicija ne obuhvata čitavu književnu nasleđe u kulturnu baštinu, već samo ono što je u danas zrači duhovnom energeticom, što iz ovog rakama savremenosti gledano traje kao dokument stvaralačke lucidnosti i poetskog vizionarstva.

Tradicija nema uđi da u njoj ne sagledavamo mrtvu slovo i estetski katechizis, pisac ne može da bude svestran pristupu tradiciji u kojoj stvara i kojoj se uvek na izvestavanju predstavlja, ali zadatak kritičara i pručavljaca literature jeste da u osjetljivoj iknovici nacionalne književnosti osvetljivaju kontinuitete postojecih, do prevalorizuju književnu ostavštinu i da u tom popustku ostvare svoju konceptualnu i tradiciju, izvoriste punktovne savremene poezije i sensibilitetu književne misli.

Lekše je unapred odrediti se književnu tradiciju, ako nismo pokušali da je prepoznamo i definisemo, ali to odricanje ne može biti dugotrajno, ako nam to čemo se optere na nepristupljivim jedinama gvozdenom postojanju koja udvostručava naš stvaralački napor i tenziju sa mognogradom intelekta. Kad je reč o prirodi načina našoj kulturi, rado pozajmljujem lucidne reči Radomira Konstantinovića: „Uopšte, muzička razvjeta, pod nemogućim okolinostima, mi smo bili išeni i onih dragocenih trenutaka otpora u kulturi, trenutaka bez kojih stvarna kultura veoma teško može da se razvije. Naš racionalizam, ipak, takođe se s babarima-vračarama, s pijanim kaluderima, a ne sa sko-lastičkom razvijenom filozofijom! Paradoksalno može da zvuči, ali naša tugovanka, u kulturi, tu ima da počne, skoro uvek, od te činjenice da su nam otpori, i nepristupljiva, i pravi moći sukobi bili uskrivani, da smo pre sobom imali prazninu, i puštoš, pa da su, ponекad čak mortalni i „izmisljani“ svoje neprijatelje samo da bismo nekako došli do sukoba, da strasti i vreća, bez kojih literature nema i ne može da bude!“ (Nin, 31. XII 1961.)

XII.

Više puta je izrečeno i često se ponavlja da je marksistička osnova naše književne kritike prilično problematična. Simptomaticno je da to masno govorite ljudi koji se u kritici ne ogledaju, a što je još ozbiljnije, da njeni mačigleda nije jasna na koji način bi marxistička platforma u metodologiji kritike mogla uzeti istaknutiju ulogu. Naša književna kritika, silom prilike uglavnom novinskih i časopisa, svesna je svih svojih relativnih ograničenja i uslovnosti, i stoga je ovo potražje marksističkog topovskog oruđa izraz izuzetne zlovljive i neuvladivosti. Pogotovo što dosada nisu ostvareni i razvijeni preduslovi ni za marxističku estetiku, a da ne pomjerimo da od traženja socijalnog parametra umetničkog dela nisu još videli koristi ni umetnosti ni sociologija.

Ovdje treba reći da se naša književna kritika stvara ne baš pod povoljnim okolinostima, da je ona u najboljim slučajevima izraz velikog entuzijazma, usmjerenih koji stiču neznačnu društvenu nadoknadu i da država za dvadesetak posleratnih godina nije odvojila ni dinar da bi se potpomoglo nečijoj kritičarskoj specijalizaciji, školovanju, stručnjak i ideološkoj spremi. Sa osjećajem ogorčenja ili ponosa možemo da podsjetiti, da su nešto sumnjujivo loši i unapred opisani filmovi gutali odjednom i po nekoliko stotina miliona dinara, a za književne kritičare ne sećam da se je organizovan seminar ili simpozijum u trajanju od tri dana!

Tvrđim da u jugoslovenskoj kulturi postoji bolja književna kritika no što je zasljužujemo!

XIII.

Mit i delo. Razni oblici mitske svesti, mitskog načina mišljenja prisutni su u svakoj epozi, pa i u ovoj našoj. Niko se ne može deklarisati da je imun od mitskih oblika mišljenja. Mitovi se ne mogu posmatrati apstraktno kao flagstoni, kao neka idealna bića van načina, kao nešto što postoji nezavisno od ljudske svesti. O mitu se može govoriti samo onoliko koliko je on ostvaren u delu, same kao i on elementu literarne činjenice.

Pitanje je samo da li jedno delo, prilazeći mitu, pružava sve elemente mitske situacije, specifično mitskog načina mišljenja, ili sami tim što je prihvata jednu mitsku situaciju razbijaju njezine smislove i perspektive vidike. Jedno umetničko delo koje stvaralački koristi mitsku-formu, koristi je samo na taj način, kako bi je razrušilo. Upravo našem vremenu odgovara onaj poziv koji je uputio Krležu: Treba stvarati naš antimitos!

XIV.

Poetija i revolucion. O revolucionu treba pevati i govoriti na način koji nije dozvoljen. Na poetiskom i umetničkom planu, ne zavarujmo se, da revolucion isto tako prati opasnost od uskogrudih i nenadarenih poštovalaca, ba koliko i od indifferentnih prema njenom dubokom ljudskom značenju. Otuda valjda lucidna skepsa Branka Miljkovića: „Hoće li sloboda umeti da peva kao što su sužnji pevali o njoj?“

Rečeno je time, sa punom svesću o pravilima i komponentama umetničkog stvaranja, da na planu nastajanja duhovnih intenziteta nijedna bitka nije definitivno dobijena niti izgubljena, da su primarni oni putevi koji su okrenuti uvek nedokrnutim bespučima, da iskušenja poraza i časni namet ljudske od-

govornosti i dalje ostaju veoma bliski i prisutni, a u slavu kontemplativnog učidanja čovekove otuđenosti.

Pesnikova reč je po svojoj neotudivoj prirodi neprestano istraževanje na barikadama, počev od malo bezopasnog, komoljnjeg zagrijanja sa razdruženim protivrečnostima samog sebe na svim planovima, komedijama, vlastite slobode u potpunom protivrečenju impozitivu: da se „promeni svet“. (U oba generacijska polarizovana slučaju smisao je danastec „teze o Fojebaru“ ne biva prenебрежen ni za dlaku.) Ako smo u svakom trenutku svetski „senke“ koja pada između svesti i čina, istorijski i moralni smisao poezije ogleda se u prolećiskom naporu da se ta distanca svede na štu manju moguću meru. Iako su u našoj revolucioni pesnički pretpostavili zahvalu svog vremena, manju jedne proforske doktrinare, perspektive večnosti, bilo da stoje sasvim onolikko koliko je on ostvaren u delu, same kao i on elementu literarne činjenice.

Mada generacija u književnosti. Kulturna politika je neprimetična. Ali ona sasvim dobro sa gledava kulturnu politiku.

Na našlaji na ozbiljne otpore u kulturi, osim materijalnih. Poslušaću nauk Radeta Konstantinovića (vidi XI. tezu). Ostvarice se.

XV.

Poetija i revolucion. O revolucionu treba pevati i govoriti na način koji nije dozvoljen. Na poetiskom i umetničkom planu, ne zavarujmo se, da revolucion isto tako prati opasnost od uskogrudih i nenadarenih poštovalaca, ba koliko i od indifferentnih prema njenom dubokom ljudskom značenju. Otuda valjda lucidna skepsa Branka Miljkovića: „Hoće li sloboda umeti da peva kao što su sužnji pevali o njoj?“

U ĆEMU JE MORALNI I SOCIJALNI SMISAO INDIVIDUALNOG LJUDSKOG ŽIVOTA, U ĆEMU JE INTIMNI SMISAO COVEKOVOG DRUŠTVENOG AKTIVITETA?

Pa, dokli smo stigli?

Beograd, 10. V 1963.

MILE SKRACIC

fragovi III, 1962. (ulje)

